

بسته باز آموزشی

مدتهاست که در سطح کلان نظام آموزشی ما تب پرداختن به موضوعی شکل گرفته است به نام بسته آموزشی. که همچون انواع موضوعات دیگر، بدون هیچ ملاحظه‌ای، در مورد آن اظهاراتی می‌شنویم. اما کمتر کسی به این موضوع از زاویه مقابل نگاه کرده است؛ زاویه مصرف‌کننده آن یعنی معلمان. برای ورود به این منظر از بحث لازم است ابتدا سؤالاتی مطرح کنیم: چرا معلمان حس خوبی نسبت به این اصطلاح ندارند؟ آیا در تمام دنیا ممکن است چنین حسی در معلم‌ها وجود داشته باشد؟ اصلاً این اصطلاح از کجا آمده است؟ چطور نیاز به آن پیدا شد؟ اولین بار چه کسی آن را به کار برد؟ اسم بهتری برای آن وجود ندارد؟ چرا معلم‌ها با این اصطلاح آموزشی همزادپنداری لازم را ندارند؟ و... این‌ها بخشی از ده‌ها سؤالی است که ممکن است در ذهن هر کسی که با آموزش سروکار دارد مطرح شود و البته پرداختن به همه آن‌ها در این نوشتار نه میسر است و نه به صلاح. اما اگر بتوان در همین مقال مختصر به بخشی از کلیدی‌ترین سؤالاتی که اشاره شد و ممکن است ذهن معلمان فرهیخته با آن مواجه باشد، پاسخی در خور و قانع‌کننده داد، شاید گامی کوچک در روشن شدن ابهامات موجود برداشته باشیم.

بسته آموزشی چیست؟

بسته آموزشی^۱ غلط مصطلحی است که سال‌هاست در نظام‌های آموزشی دنیا از آن استفاده شده است و اگر چه معادل لاتین آن چنین مشخصه‌ای ندارد، اما زمانی که به فارسی برگردانده شد، اشکالاتش نیز به دنبالش آمد. شاید بهتر باشد به جای بسته آموزشی از عبارت مکمل آموزشی یا مجموعه آموزشی استفاده کنیم، اما تا رسیدن به اجماع صاحب‌نظران و قطعی شدن عنوان مناسبی برای آن، ناگزیر براساس قاعده «غلط مصطلح به از درست نامصطلح»، همان بسته آموزشی را به کار می‌بریم.

بسته آموزشی به مجموعه‌ای هماهنگ از رسانه‌های آموزشی اطلاق می‌شود که در یک بسته واقعی (مانند یک زونکن یا کارتن به همراه نشانی سایت اینترنتی) یا به صورت اجزایی هماهنگ با نشان و برند مؤسسه تولیدکننده تهیه و در یک یا چند پایه تحصیلی از آن استفاده می‌شود. از بسته‌های

آموزشی معروف در ایران می‌توان به بسته آموزشی برای علوم تجربی دوره ابتدایی «HBJ» اشاره کرد. در این بسته، کتاب دانش آموز، کتاب معلم، برگه‌های کار کتاب ارزشیابی و فیلم وجود دارد. در حال حاضر، با گسترش فناوری‌های نوین و ICT، بسته آموزشی با نرم‌افزارهای آموزشی، سی‌دی و دی‌وی‌دی و معرفی سایت‌های اینترنتی مربوطه کامل می‌شود.

این تعریف از بسته آموزشی را چند سال قبل شورای علمی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی ارائه کرده است که صرفاً نگاهی ابزاری به این مقوله است. چرا تلقی معلمان ما نسبت به بسته آموزشی با دیگر معلمان دنیا تفاوت دارد؟ گمان بر این است که رویدادی ناخواسته در تاریخ برنامه‌های آموزشی موجب این بدفهمی در مورد یکی از بی‌نظیرترین امکانات آموزشی شده است و تا رفع این نقیصه نمی‌توان انتظار داشت که بسته آموزشی به درستی شناخته شود و معلمان از آن استقبال کنند.

هر آنچه در جهت تحقق اهداف آموزشی و درسی تهیه شده باشد و در کار انتقال مفاهیم آموزشی مورد استفاده معلم و دانش‌آموزان قرار گیرد، در شمول بسته آموزشی می‌تواند تلقی شود

نه‌چندان درست.

جعبه‌های وسایل آزمایشگاهی علوم، بسته آموزشی نیستند، بلکه ممکن است در روزگاری بخشی از یک بسته آموزشی محسوب شوند. کما اینکه در چند ساله اخیر هم عده‌ای از صاحب‌نظران بحث فیلم‌ها و نرم‌افزارهای آموزشی را به عنوان بسته آموزشی مطرح کرده‌اند^۲. به دنبال این ماجرا، برخی از تولیدکنندگان کتاب‌های کمک‌درسی و کمک‌آموزشی، چنین اصطلاحی را جابه‌جا و نابه‌جا برای محصولات خود استفاده کردند و بر این محصولات عنوان بسته آموزشی نهادند. این طور به نظر می‌رسد که در مباحث آموزشی در سطوح نازل کارشناسی، هر آنچه را به موضوع آموزشی مرتبط باشد و به شکل بسته‌بندی عرضه شود، می‌توان بسته آموزشی نامید. و همین کلمه بسته یا بسته‌بندی نوعی بی‌اعتمادی در ذهن همکاران به وجود آورده است، چرا که جدای از بار معنایی بسته که گاهی برای موضوعات غیرآموزشی و برخی مسائل غیرقانونی به کار می‌رود، بسته بودن هم به‌عنوان یک ویژگی، از ناشناخته بودن حکایت دارد. بنابراین، تا باز نشدن این بسته حکایت همچنان باقی است.

اگر بخواهیم تعریف جامع و مانعی از بسته آموزشی ارائه کنیم، باید بگوییم: «هر آنچه در جهت تحقق اهداف آموزشی و درسی تهیه شده باشد و در کار انتقال مفاهیم آموزشی مورد استفاده معلم و دانش‌آموزان قرار گیرد، در شمول بسته آموزشی می‌تواند تلقی شود». با این حساب، الگوها و شیوه‌های تدریس نیز به‌عنوان بخشی از اجزای بسته آموزشی تلقی می‌شوند. از این نظر روشن می‌شود که جعبه‌های علوم به‌عنوان بخشی از یک بسته آموزشی خواهند بود، نه همه آن. این حکم در مورد دستورالعمل‌ها و شیوه‌نامه‌های استفاده از وسایل درون جعبه هم مصداق پیدا می‌کند. از سوی دیگر،

در اواخر دهه ۵۰ که اولین نمونه از وسایل آزمایشگاهی برای درس علوم تجربی مدارس در ایران تولید شد و به دنبال تولید اولین مجموعه از برنامه‌های درسی این درس، که منجر به تحولی در محتوای آموزشی آن شد، صنایع آموزشی اقدام به تولید جعبه‌های علوم و آن‌ها را به اغلب مدارس کشور ارسال کرد. با این اقدام، خواسته یا ناخواسته، با توجه به ابعاد جعبه‌ها، آن‌ها را بسته آموزشی علوم نامیدند. به نظر می‌رسد، این عنوان همان سنگ بنای اولیه‌ای بود که کج نهاد شد و براساس یک اصل آموزشی غیرقابل تردید، اگر اصطلاحی به غلط به ذهن سپرده شود، به سادگی نمی‌توان آن را تغییر داد و مدت‌ها باید انرژی و وقت صرف کرد تا آن بدآموزی رفع شود. اصطلاح بسته آموزشی متولد شد، اما با تعبیری

بسته‌های آموزشی قرار است به عنوان
مددکار معلم و توسط او استفاده
شوند تا مباحث مشکل آموزشی، برای
دانش‌آموزان ساده کنند

مزاحمت‌های آموزشی احتمالی، صرفاً به بسته‌های
آموزشی مورد تأیید وزارت آموزش و پرورش توجه
کرد.

بسته آموزشی معلمان یا دانش‌آموزان؟

بسته‌های آموزشی بر اساس تعریف و مشخصاتی
که عرضه شد، نمی‌توانند مورد استفاده دانش‌آموزان
قرار گیرند، چون در این صورت باید به تعداد
دانش‌آموزان یا حداقل به تعداد نیمی از آن‌ها تولید
شوند. اگرچه تولیدکنندگان چنین بسته‌هایی، با
توجه به آمار دانش‌آموزان، همواره وسوسه تولید
آن را دارند، اما به لحاظ علمی، بسته‌های آموزشی
قرار است به عنوان مددکار معلم و توسط او استفاده
شوند تا مباحث مشکل آموزشی را برای دانش‌آموزان
ساده کنند. حتی در بسیاری از کشورها رسم بر
این است که برخی از اجزا توسط معلم تکثیر و در
اختیار دانش‌آموزان قرار داده می‌شود یا بخشی از
سخت‌افزارهای آموزشی به شکل گروهی در اختیار
دانش‌آموزان قرار می‌گیرد و پس از اتمام آموزش‌ها
جمع‌آوری می‌شود تا مجدداً گروه‌های دیگر از
آن‌ها استفاده کنند. بنابراین، تفکیک بسته‌های
آموزشی به ویژه معلمان و دانش‌آموزان، ممکن است
بخش‌هایی از آموزش‌ها مورد غفلت قرار گیرد یا
از هدف اصلی منحرف شود. به عبارت دیگر، باید
مراقب بود بسته آموزشی و ضرورت استفاده از آن،
جای اهداف برنامه درسی را نگیرد. و بنابراین، در
مورد اینکه چه اجزایی باید در یک بسته آموزشی
وجود داشته باشد تا ما آن را به عنوان بسته آموزشی
به رسمیت بشناسیم، خیلی نباید سخت گرفت،
چراکه بسیاری از بسته‌های آموزشی، فاقد بسیاری
از اجزای مورد اشاره هستند. به عبارت دیگر، در
جهان پرشتاب امروز، هر تعریف آموزشی، پیش
از اتمام، اجباراً تغییراتی را مطالبه می‌کند. چه
کسی فکر می‌کرد فناوری‌های تلفن همراه که در

باید متناسب با ویژگی‌های نظام آموزشی هر کشور
در باره بسته‌های آموزشی آن اظهار نظر کرد. مثلاً
در یک نظام آموزشی غیرمتمرکز، در کنار کتاب‌های
آموزشی و درسی که در آن ویژگی‌های محتوای
غیرمتمرکز را می‌توان مشاهده کرد، بسته‌های
آموزشی مکمل برنامه‌های درسی که به صورت
غیرمتمرکز تولید شده‌اند، قابلیت و مشروعیت
پیدا می‌کنند. این بسته‌ها گاهی شامل برنامه‌های
آموزشی رادیو و تلویزیون آن کشورها هم خواهند
بود، اما در نظام‌های آموزشی متمرکز، مثل کشور
ما، طبیعی است برای جلوگیری از سوءاستفاده‌ها و

پی‌نوشت‌ها

1. Educational package
2. (نشریه شماره ۹۴. بسته آموزشی: پرسش‌ها و پاسخ‌هایی درباره چیهستی، چرایی و چگونگی تولید بسته آموزشی در سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی دبیرخانه شورای هماهنگی علمی سازمان ۱۳۸۸).
3. جام جم آنلاین. بسته آموزشی به جای کتاب‌های درسی. حمیدرضا کفاش. ۸۸/۸/۲۹.

منابع

1. ذوفن، شهناز. کاربرد فناوری‌های جدید در آموزش. سمت. تهران. ۱۳۶۸.
2. سیلور، جی. الکساندر، ویلیام ام. و لوئیس، آر تور جی. برنامه‌ریزی درسی، برای تدریس و یادگیری بهتر. ترجمه غلامرضا خوی‌نژاد. چاپ ششم. سمت. تهران. ۱۳۸۰.
3. فردانش، هاشم. مبانی نظری تکنولوژی آموزشی. سمت. تهران. ۱۳۷۸.
4. علی‌آبادی، خدیجه. مقدمات تکنولوژی. آموزش پیام‌نور. تهران. ۱۳۷۸.
5. مرتضی، مجدفر. بسته آموزشی چیست؟. چاپار فرزندگان. تهران. ۱۳۷۵.

6. A Brief History of Education
<https://www.psychologytoday.com/blog/freedom-learn/200808/brief-history-education>
7. Virtual Performance Educational Package
<http://virtualperformance.esi-group.com/?q=education>

دست همه بچه‌های ماست، قابلیت تبدیل شدن به آزمایشگاه علمی را داشته باشد؟ و اگر این قابلیت‌ها به درستی شناخته شوند، قطعاً چرخه آموزش‌های عمومی و تخصصی را تحت تأثیر قرار خواهند داد. از این‌رو، پرداختن به ترکیب، تعداد و معرفی اجزای بسته آموزشی، چنان که دیدیم، چندان گره‌گشا نیست و مشکلی را حل نخواهد کرد، اما می‌توان به جای آن، تعریف ارائه شده از بسته آموزشی را مدنظر داشت و متناسب با تغییرات و پیشرفت‌های علمی آن را بازبینی و بازنگری کرد. به سخن دیگر، دانستن چیهستی بسته آموزشی فقط نیمی از نیازهای نظام آموزشی و معلمان ماست و چگونگی باور این مسئله و قبول مفید بودن آن است که باید مورد توجه قرار گیرد.

بنابراین، بحث دیگر در مورد بسته‌های آموزشی، موضوع امکان استفاده از آن‌هاست. آیا بسته‌های آموزشی به خودی خود قابل استفاده هستند یا همچنان نیاز به معلم و مربی در این قضیه همچنان باقی است؟ هدف کلی و اجزا و ماهیت ذاتی آن‌ها بر مبنای فراهم کردن تسهیلات در امر آموزش طراحی شده‌اند؟ شاید اجزا و ماهیت کلی بسته‌های آموزشی بتواند آموزش را سهل‌تر کند، اما وجود راهنما و معلمی آموزش‌دیده، تأثیر بسته آموزشی را صدچندان خواهد کرد. از این روست که تلاش می‌شود قبل از تولید بسته‌های آموزشی واقعی، نسبت به شناساندن آن‌ها به معلمان و آماده کردن ایشان برای استفاده صحیح از بسته‌های آموزشی اقداماتی انجام شود. حتی در برخی موارد، باید پا را از این هم فراتر گذاشت و انتظاری را مطرح کرد که معلمان ما صرفاً مصرف‌کنندگان بسته‌های آموزشی نباشند، بلکه به اقتضای موضوع، زمان و مکان آموزشی خود و سطح انتظارات مخاطبان‌شان، به تولید اجزای جدید یا اصلاح و تغییر آن‌ها اقدام کنند.